

ВСТУПНЕ СЛОВО

Ю. С. Шемшученко,
*директор Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
академік НАН України*

ШАНОВНІ КОЛЕГИ! ГОСТІ! НАУКОВЦІ!

Дослідження доктринальних аспектів сучасного національного права та законодавства на тлі подальшого становлення та розвитку правової системи України має визначальне значення, оскільки реформаційні процеси, що тривають протягом останніх років у державі, відбуваються у всіх сферах суспільного життя.

Юридична наука реалізує свою суспільну функцію насамперед через формування доктринальних положень з ключових, фундаментальних проблем розвитку права. Однією з таких проблем на початку ХХІ ст. є об'єктивна потреба теоретичного переосмислення ряду існуючих фундаментальних положень наукою конституційного права. У цьому зв'язку виняткового значення набуває концептуальна розробка нової парадигми доктринального тлумачення сутності і ролі конституційного права у процесі забезпечення взаємодії держави і громадянського суспільства в Україні.

Відзначаючи об'єктивний характер та детермінованість трансформації конституційно-правової доктрини, її тісний зв'язок з перманентно триваючим конституційним процесом, не слід забувати й інші причини, які впливають на переосмислення нинішньої доктрини національного конституційного права. Зміна конституційної доктрини сучасної України повинна розглядатись у власне методологічному аспекті щонайменше у двох вимірах: а) як зміна теоретико-методологічних засад наукового розуміння сутності конституційного права та предмета конституційно-правового регулювання, загальної ідеології конституційного процесу, який повинен втілювати найважливіші цінності сучасного світового конституціоналізму; б) як зміна конституційної організації і функціонування Української держави, яка має знаходити нові форми взаємодії з громадянським суспільством та забезпечувати ті фундаментальні конституційні принципи, які визначають цю державу демократичною, правовою та соціальною.

Нова доктрина конституційного права повинна виходити із незаперечного визнання цінності конституційного права як системи універсальних правил, цінностей, принципів і механізмів, які гарантують стабільність, добробут та безпеку як громадян, так і держави. Лише у такому разі Конституція сприйматиметься як мета, а не як засіб збереження і відтворення політичної влади. Іноді можна почути нарікання на те, що головна проблема сучасної конституційно-правової доктрини полягає у тому, що вона практично не реалізується. І це так. Конституція України зразка 1996 р. і покладена в її основу конституційна доктрина наразі належним чином не виконуються, та їх часом просто неможливо реалізувати. Це пов'язано з тим, що вони не відповідають сучасним суспільним реаліям, потребам та інтересам, які формують сучасну Українську державу.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Конституція 1996 р. та покладена в її основу конституційна доктрина є недосконалими, вони вже відіграли свою роль як фактори перехідного періоду. Не можна забувати і того, що чинна Конституція у 2004, а потім – у 2010 р. зазнала істотних, не завжди обґрунтованих змін. Це було пов'язано з політичними маніпуляціями, зі зниженням довіри громадян до Основного Закону. Саме тому виникає подвійна потреба. З одного боку, максимально удосконалити конституційну доктрину шляхом розв'язання всіх тих питань, відповіді на які не дає нинішня конституційна доктрина, створити надійні механізми гарантування прав людини, збалансувати систему державної влади, забезпечити нормальне функціонування всіх гілок державної влади та їх органів з метою створення ефективної й одночасно відповідальної системи державного управління. З другого боку, необхідно чітко дотримуватись нової ідеології розвитку конституційного права, яке має стати правом не самої лише держави, а правом, що забезпечує взаємодію правової, демократичної і соціальної держави з громадянським суспільством.

Це залежить насамперед від того змісту, який буде закладений у нову доктрину конституційного права. Ця доктрина повинна максимально чітко визначити належне гарантування прав і свобод людини і громадянина, закласти фундамент ефективної та відповідальної системи організації і функціонування державної влади, визначити стратегічні пріоритети розвитку Української держави і суспільства. У цьому контексті було б бажано:

по-перше, вирішити питання про форму правління державою і повноваження гілок державної влади, їх розподіл, взаємостимування і взаємодію, відповідальності влади перед суспільством і народом. Потребують наповнення новим змістом поняття децентралізації та реформування місцевого самоврядування;

по-друге, попри широку номенклатуру визнаних у діючій доктрині прав і свобод людини, переважна більшість із них так і залишились порожніми деклараціями. Держава не лише не виконує прямо прописані у Конституції зобов'язання у соціальній сфері, а й отримала завдяки рішенням Конституційного Суду право визначати, які саме соціальні гарантії і якою мірою забезпечувати. Але головна проблема у цьому сенсі полягає не у тому, що держава не виконує свої конституційні зобов'язання, а в тому, що Конституцією не передбачено конкретних юридичних механізмів, які б не лише змушували державу забезпечувати права людини, а й давали б людині можливість ефективно захищати свої конституційні права, як це передбачено Конституцією;

по-третє, Україна реально не стане правовою державою, якщо у державі не існуватиме надійної системи захисту прав людини. Це насамперед діяльність судових і правоохоронних органів. Наразі ці дві пріоритетні функції держави – правосуддя та правоохоронної діяльності виявляються проблематичними, навіть після їх реформування, і, як переконує досвід, далеко не успішного. В судових та правоохоронних органах рівень корупції продовжує залишатись доволі високим. У цьому контексті необхідною запорукою забезпечення прав людини і громадянина є комплексна реорганізація на нових засадах всієї системи судових і правоохоронних органів державної влади;

по-четверте, потребують конституційного уточнення пріоритети зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного розвитку України, її інтеграції до євроатлантичних структур.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Останнім часом значних змін зазнали суспільні відносини в екологічній, аграрній, земельній та господарській сферах. У цьому зв'язку потребують вдосконалення механізми правового регулювання цих відносин, які б відповідали сучасним потребам. Імплементация доктринальних положень у державне будівництво та юридичну практику є важливим фактором підвищення ефективності правозастосування у відповідних сферах суспільних відносин.

Доктринальні пропозиції правознавців мають стати підґрунтям для удосконалення чинної і такої, що розвивається, нормативно-правової системи. Остання має спиратися на прогностичні оцінки і перспективні програми соціально-економічного розвитку України. Йдеться також про доцільність подальшого розвитку законодавства; розроблення механізмів забезпечення дії закону; підготовки рекомендацій щодо оптимізації процесу підготовки, прийняття та реалізації законів; удосконалення процесу імплементации норм міжнародного права у національне конституційне законодавство тощо.

Вказані завдання потребують належного наукового забезпечення їх реалізації. Тут багато що залежить від теорії держави і права та конституційного права. Саме ці галузі права мають ініціювати доктринальні зміни у державно-правовому будівництві.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-1